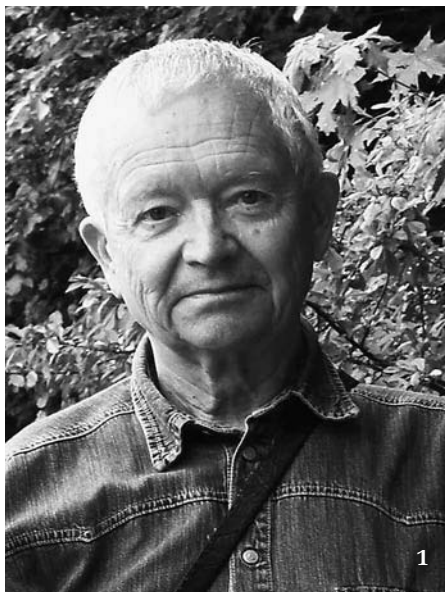

Jiří Gaisler – život s netopýry

Čas neúprosně běží a tak se není co divit, že mezi současnými zasloužilými jubilanty se stále častěji objevují jména příslušníků poválečné generace přírodovědců, kteří měli ještě tu čest a štěstí patřit mezi přímé žáky nezapomenutelného prof. Julia Komárka. Prof. RNDr. Jiří Gaisler, DrSc. (viz také Živa 2004, 5: LV), patřil mezi mladší z nich; zahájil svá studia až vr. 1952, kdy se kolem Komárka, jeho prvních asistentů a spolupracovníků již zformoval početný kolektiv zájemců o zoologii znejrůznějších specializací. Jako student, který si přinesl z gymnázia vážný zájem o zoologii a značnou erudici v ornitologii, přiřadil se logicky do skupiny podobných kolem charismatického Waltera Černého. Byl to zřejmě tento zkušený učitel, který mu pomohl vybrat a upřesnit téma diplomové práce Příspěvek ke studiu přizpůsobení netopýrů k letu, jež by částečně vyhovovalo jeho ornitologickým zájmům. W. Černý, ač sám náš přední ornitolog, také dobře věděl, že je třeba rozvíjet itehdy méně oblíbené vertebratologické specializace, především začínající mammaliologii. Jiří, možná ač nerad, to akceptoval a při svém elánu se vrhl do výzkumu savců od základů. Vedle studia literatury věnoval záhy čas podrobnému zpracování tehdy u nás jediné sbírky netopýrů – v Národním muzeu v Praze, shromažďované už od dob Antonína Friče adoplňené, kromě příležitostných sběrů, též materiálem V. J. Staňka. Tato cenná sbírka nebyla do té doby využita, ačkoli obsahovala řadu zajímavých adokonce neurčených položek. Tak se Jiří nejen důkladně seznámil s modelem své diplomky, ale zjistil, že jde o skupinu nesmírně zajímavou avlastně unás ivokolních zemích téměř neznámou. A nebyl by to pracovitý avnímatý student Gaisler, aby tato přípravná studia hned nezhodnotil v první naší soustavné práci onetopýrech Faunistický přehled československých netopýrů (Ochrana přírody, Praha 1956).

První z autorů tohoto příspěvku, tehdy jen oněkolik let starší, projevil zájem o tyto savce v souvislosti s přípravovanou výpravou týmu J. Komárka do Albánie. Atak bylo logické, že jsme záhy spojili své zájmy. Touto náhodou vznikla následně na pražské univerzitě skupina, označovaná později jako česká chiropterologická škola. Netopýři se ukázali natolik přitažlivým objektem studia, že se knaším výpravám za nimi přidávali i další kolegové z jiných profesí, kteří na modelu netopýrů začínali řešit různorodou problematiku. Byli to zejména Karel Hůrka a František Dusbábek, kteří po 100 letech od pionýrských prací Friedricha Antona Kolenatiho zahájili studium netopýřích ektoparazitů (blechy, nykteribie – muchule arozočti), Johana Hůrková se věnovala vnitřním parazitům, fyziologové použili jako model studia hibernace kromě laboratorních savců také netopýry azájem projevíli imorfologové

1 Jiří Gaisler. Fotografie z rodinného archivu (2009)

Milan Klíma a Vratislav Mazák, aekologové. Ostatně právě ekologie netopýrů se pak stala skoro celožitovním hlavním výzkumným tématem J. Gaislera. Po způsobu ornitologů jsme společně v60. letech zorganizovali rozsáhlou kroužkovací akci netopýrů, založili vlastní kroužkovací stanici, označili téměř 90 tisíc jedinců a publikovali mnoho statí (viz také Živa 1956, 3: 104–105; 1964, 3: 107–108 a2004, 1: 39–40), jež přinesly významné poznatky omigracích střeoevropských druhů. Jiří se kromě experimentování sbarevnými kroužky zaměřil na ekologii aetologii našich nejzajímavějších druhů anapsal otom práce, které získaly velký ohlas unás i v zahraničí. Jako první také začal provádět pravidelná sčítání netopýrů na zimovištích, především vjeskyních aštolách kolem Karlštejna, Srbska, Jílového apozději ivMoravském krasu azejména na Slovensku. Rád vzpomínám na tyto pionýrské víkendové exkurze v60. letech, jichž se kromě naší party pravidelně účastnili další vrstevníci imladší studenti, zvláště Jan Sklenář, Ivan Horáček a další. Byla to krásná doba zajímavých objevů, které ještě umocňoval pobyt vtajemném podzemním prostředí.

Studium Jiří ukončil později publikovanou velmi úspěšnou prací Příspěvek ke srovnávacímu studiu létacího aparátu netopýrů (1959) apak využil nabídku na aspirantské studium anásledně zaměstnání vÚstavu pro výzkum obratlovců Československé akademie věd v Brně. Zdálo se, už s ohledem na tamního autoritativního ředitele prof. Josefa Kratochvíla, že se Jiří bude muset přeorientovat na „praktičtější“ mammaliologickou problematiku, ale i tam si nakonec uhnul svou chiropterologickou erudici, ikdyž se nebránil občasně

spolupráci na výzkumu jiných drobných savců. Tématem jeho kandidátské práce zůstala ekologie vrápence malého (*Rhinolophus hipposideros*), pro niž byla právě blízkost Moravského krasu snejvětšími zimovišti, stejně jako běžný letní výskyt druhu vjihomoravských nížinách tou nejvýhodnější výzkumnou oblastí. Výsledkem byla série publikací, která ho zařadila mezi uznávané evropské znalce netopýrů, což pak po letech vedlo ike zpracování několika evropských druhů v předním kompendiu osavcích Handbuch der Säugetiere Europas (Aula Verlag, 1978–2013) a další mezinárodní spolupráci.

Právě v60. a70. letech dále pokračovaly naše výzkumné cesty za netopýry Slovenska. Zatímco zPrahy to byly nejdříve nenáročné vlakové výpravy do jedinečných jeskyní Jihoslovenského krasu, nyní jsme využívali možnosti Jiřího akademického pracoviště avydávali jsme se tam na delší cesty vphodlném laboratorním voze splným vybavením. Takto jsme každoročně navštívili vzimě všechny zajímavé krasové oblasti Slovenska, později dokonce ve spolupráci smladšími slovenskými kolegy, kteří vtomto výzkumu pokračují. Slovensko představovalo tenkrát, kdy bylo nesnadné dostat se za hranice republiky, vysněnou a milovanou krajinu, kde se už vyskytovala řada jižních druhů netopýrů, jež unás chyběly. Atak jsme mohli poznat zblízka itakové vzácnosti, jako byl vrápenec jižní (*R. euryale*), netopýr ostrouchý (*Myotis oxygnathus*) nebo dokonce létavec stěhovavý (*Miniopterus schreibersii*). Materiál ztěchto výprav je zhodnocen v Jiřího i našich společných pracích, ale vzpomínky zpoznávání této nádherné apřírodovědecky zajímavé země už zůstávají jen vnašich srdcích a myšlenkách.

Výraznou úlohu sehrál Jiří také vnašich prvních výbojích do zahraničí a v pozdějších trvalých aúzkých stycích smnoha zahraničními kolegy. Byl k tomu ostatně výborně lingvisticky vybaven, mluvil plynule rusky a německy, ale i anglicky a francouzsky. Navíc působil na akademickém pracovišti, kde patřily styky se zahraničním apořádáním mezinárodních sjezdů kběžným, nebo aspoň kčastějším povinnostem. Byla to především jeho zásluha, že jsme unás zorganizovali první setkání evropských chiropterologů, ikdyž dlouho apečlivě připravovanou akci vsrpnu 1968 prakticky znemožnila invaze sovětských vojsk. Nicméně nápad ne ujal, což byl počátek dalších evropských a také světových konferencí, z nichž dvě pozdější se konaly s velkým úspěchem právě u nás.

Spoustupem let narůstal počet Gaislerových původních publikací schiropterologickou iširší zoologickou problematikou. Jde oněkolik stovek titulů, které v úplnosti uvádí jubilejní svazek časopisu Vespertilio (2014) adalší shrnující publikace, naposled především bibliografie české chiropterologické literatury vydaná upříležitosti 15. mezinárodní konference ovýzkumu netopýrů, konané vPraze (A tribute to bats 2010). Přestože možnosti naší generace kvědecké práci vzahraníci byly zejména pro nestraníky značně omezené, byl Jiří poměrně zcestovalý, což mu umožňovala jeho známost mezi zahra-

2 Manželé Gaislerovi při prezentaci knihy *Savci České republiky* (Academia, Praha 2012), na níž autorsky spolupracovali Jiří Gaisler a Miloš Anděra. Kavárna Nakladatelství Academia v Brně, listopad 2013. Foto K. Hudec

ničními specialisty i jazykové schopnosti. Účastnil se postupně téměř všech chiropterologických sjezdů v Evropě, ale i v Africe a Severní Americe a také dalších mezinárodních setkání zoologů, některé dokonce spoluorganizoval. Na každém z nich představil svůj původní příspěvek, jenž byl též v rozšířené formě publikován v některém z renomovaných zahraničních časopisů.

Odborná práce jubilanta se postupně rozšiřovala od základního výzkumu do dalších oblastí. Když po absolvování interní vědecké aspirantury v Ústavu pro výzkum obratlovců ČSAV v Brně získal titul CSc. a Univerzita Karlova v Praze mu jako svému absolventu přiznala titul RNDr., rozhodl se, že se pro svůj další odborný růst potřebuje věnovat také pedagogické činnosti. V r. 1969 proto odešel z ČSAV a nastoupil na Univerzitu J. E. Purkyně v Brně (dnes Masarykova univerzita) jako odborný asistent. Již v r. 1974 tam předložil habilitační práci. Obhájit ji však směl z politických důvodů až v r. 1979. Vedle výuky v průběhu 60. až 80. let podnikal výzkumné cesty, sám nebo se spolupracovníky, a to zvláště na Balkán (Bulharsko, tehdejší Jugoslávie, Řecko a některé ostrovy), dlouhodobější pobyt mu umožnil studovat netopýry Egypta a Afghánistánu (viz *Živa* 1971, 4: 148–150). Jeho výsledky

bádání z těchto oblastí přispěly podstatně k poznání rozšíření a taxonomie netopýří fauny příslušných území. V letech 1981–83 působil jako docent na Centre universitaire v Setifu (Alžírsko), kde kromě zoologie obratlovců přednášel embryologii pro několik set biologů a mediků. Věnoval se zde také terénnímu výzkumu obratlovců a jejich sběrům (*Živa* 1983, 3: 110–112 a 1987, 1: 33–36). Po návratu do vlasti rozšířil pedagogickou činnost o ekologii živočichů a evoluční biologii, zavedl výuku etologie a přizval externí učitele pro speciální přednášky z ichtyologie, ornitologie a mammaliologie. V r. 1988 absolvoval tříměsíční stáž jako hostující profesor na Shippensburg University v Pensylvánii, kde se především podílel na přednáškách zoologie, terénních cvičeníh v pohoří Adirondack a na výzkumu jeskynní fauny ve státě Ontario v Kanadě.

V r. 1989 se vrátil do Akademie věd, na místo, v němž svou vědeckou dráhu koncem 50. let začínal. Vypracoval zde disertační práci pro získání titulu doktora biologických věd (1990) na téma *Ekologie netopýrů vybraných území palearktické oblasti*, a přibližně v téže době získal titul profesora (1991), což znamenalo návrat k výuce na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Zde postupně vystřídal funkce vedoucího katedry, proděkana a člena různých oborových komisí a rad. Zprvu dále přednášel zoologii obratlovců, ale po dosažení důchodového věku předal tuto výuku Zdeňku Řehákovi. Dočasně přednášel primatologii pro antropology a po odchodu externího učitele, druhého

z autorů tohoto článku, převzal výuku mammaliologie. Z výzkumných prací jmenujme jeho podíl na řešení různých grantových projektů, u několika jako hlavní řešitel. Posledním z nich byl výzkum zaměřený na obratlovce oblasti navrhovaného rozšíření rezervace Pálava, jehož výsledky byly publikovány ve studii *Vertebrates of the Pálava Biosphere Reserve of UNESCO* (Řehák, Gaisler a Chytil 2002). V současné době pracuje jako emeritní profesor a nadále přednáší etologii, mammaliologii a částečně chiropterologii. Pokračuje i ve výzkumu létajících i nelétajících drobných savců. Některé monitorovací projekty, zejména sledování netopýrů na zimovištích v údolí Říčky (Moravský kras) a v jeskyni Na Turoldu (Mikulov) a drobných zemních savců v NPR Bukačka v Orlických horách, probíhají za použití stejných metodik již více než 30 let. Do přehledu činnosti Jiřího Gaislera patří i oponentury a posudky na magisterské, dizertační, habilitační i doktorské práce.

Nezanedbával však ani vědeckopopularizační činnost. Během života napsal 9 knih, např. učebnici *Zoologie obratlovců* (Academia, Praha 1983, 2012 – spoluautorem druhého vydání byl Jan Žima) a *Enzyklopedie der Säugetiere* (Dausien Verlag, Hanau 1997) s J. Zejdou, která vyšla postupně v pěti evropských jazycích. Dále je třeba uvést čtyři univerzitní skripta a opakovaně vypracování Klíče k určování našich savců, na nichž s ním spolupracovali různí zoologové a ilustrátoři. Nezapomínal na populární články, kterých napsal přibližně 200 (více než dvě desítky do *Živy*, v níž působil také jako recenzent). Posledním dílem Jiřího Gaislera se stali *Savci České republiky* z r. 2012 (Nakladatelství Academia, Praha), kde spojil své znalosti s Milošem Anděrou. V Brně se zapsal do povědomí veřejnosti nejen svou vědeckou činností, ale i přednáškami a besedami v rozhlasu a televizi, takže není divu, že v r. 1999 obdržel Cenu města Brna.

Rozhodnou součástí života J. Gaislera je již po více než 50 let jeho šťastné manželství s mikrobioložkou Věrou, s níž vychovali dvě dcery. Jedna z nich zvolila dráhu farmaceutky a druhá se stala úspěšnou hydrobioložkou, působící na Masarykově univerzitě v Brně. Vedle ní se na univerzitě již uplatňuje jako malakozoolog i její dcera, tedy vnučka.

Z velmi stručného popisu běhu života a zdaleka ne úplného soupisu činnosti Jiřího Gaislera bychom jako základ životního úspěchu zdůraznili nesmírnou pracovitost a cílevědomost s hlubokým smyslem pro řád ve všech oblastech.

ník odborného časopisu *Vespertilio*, věnovaný důležitému životnímu jubileu a významu Jiřího Gaislera v rozvoji naší světové zoologie, ve vysokoškolské výuce oboru, v popularizaci i v ochraně přírody. Na stránkách *Vespertilia* bude také mnohem podrobněji zhodnocen život a práce tohoto našeho významného zoologa, který tak předčasně a nečekaně od nás odešel. Buď čest jeho památce.

Autoři této vzpomínky, redakční rada a redakce *Živa*.

S hlubokým pohnutím a účastí jsme nuceni připojit k tomuto oslavnému článku, který byl již připraven do tisku, nečekaný a nesmírně smutný dodatek:

Prof. RNDr. Jiří Gaisler, DrSc., zemřel krátce po svých osmdesátých narozeninách dne 17. července na následky do-

pravní nehody a byl za účasti své rodiny, kruhu svých profesních i osobních přátel a žáků pohřben 25. července v Brně. V době, kdy se jeho život uzavřel, byl už také z velké části připraven i letošní sbor-